

իրաւունքը իրանց մահուանից չնոյռն ուրիշին փոխանցել խղճմանքով վերջացնելու այն ամէն իմ առեւտրական հաշիւներս, որ ունիմ եւ իմ ընկերներուս հետ, սոցա կարգումըն է նոյնպէս եւ այս 1862 բուին Կովկասեան բանակի զօրացը հացի պաշար հասցնելու մեր ընկերական գործողութեան (обществу) հաշիւը, նոյնպէս եւ Провиантская комиссияի հետ ունեցած հաշիւներս, որոյ հետ իմ ունեցած հաշիւներս առաջուանից իմ վերկալած կապալառութեանց մասին տակաւին մնում են բերակատար, վասն որոյ եւ հարկաւոր է այս գործոց հետեւողութիւն անել վիականոր իրաւունքով եւ պաշտպանել իմ օգուտը, տալով խնդիր եւ զիր ուր տեղ եւ ինչպէս հարկաւոր համարութիւն Այս յիշատակեալ *Ողորտացիւներից* ինչ շահ որ դուրս բերուի, բոլորը նոյնպէս ներսիսեան Ազգային Հոգեւոր դպրոցի օգտին դարձնելու է նոյն տեղի որդեգրաց բիւր յաւելացնելու, կամ երկու եւ զոնէ մի աղքատ հայ աղջիկ մարդու տալու համար, ինչպէս պատշաճ համարին իմ կտակակատարքը:

26) Սոյնօրինակ պէտք է վարուիլ, քեզ ուր եւ իցէ ատենական տեղերումս լուս ընկնին գործքեր եւ օրքան փող

զոյանայ այսպիսի գործքերից, բոլորն էլ ներսիսեան ուսումնարանի օգտին դարձնելու է: Վերոյիշատակեալ գումարներու բաժանումը լիտ ձգելու է մինչեւ որ բոլոր իմ փողերս ժողովուին. իսկ իմ բաղումի համար նշանակուած երեք հազար մաներն վերկալնելու է առաջին անգամ ստացուած դրամներից:

27) Իմ պարտքերս, որոնք նշանակուած են իմ հաշուեմատենումը, վճարուելու են առաջին անգամ ստացուած փողերից, նոյնպէս իմ կնոջս Նունէին մինչեւ իմ բոլոր գումարի ժողովուիլը հասցնելու է առաջին անգամ ներս եկած փողերից տասն հազար մաներ. նմանապէս եղբորս Կարապետ Եֆենդեանցին առաջուց տուն եկած փողերից հասցնելու է նրա համար կտակած գումարիս կէսը՝ այսինքն 500 ռուբլի:

28) Ի վերջ ամենայնի այս իմ կտակը իմ խօսքերես գրողին եւ վկաներուս իրաւունք եմ տալիս, ամենայն կտակածանք փարատելու համար, ստորագրել այս իմ կտակագիրս եւ վաւերացնել բերբերն:

Օգոստոս 1862 ամի. Բ. Թիֆլիզ: «

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն

Ն Ո Ր - Ե Օ Ր Ք (*).

Նոր-Եօրքը Ատլանտեան ովկիանոսին եզերքէն 50 վերսթի չափ հեռու Հուստոնի գետոյն եւ Քասթրիլը գետոյն բերաններովը ձեւացած կղզիի մը վրայ շինուած է, որ Մանհաթթան կըսուի:

1609-ին Հենրիկոս Հուստոն անունով հոլանտացի քաջահմուտ նաւապետը գտաւ այս կղզին. Հոլանտացիք գաղթականներ յուղարկեցին այն տեղը՝ որ գլխաւորապէս մորթի առուտուր կընէին. եւ նոքա 1615-ին չորս հատ տուն շինեցին այն կղզւոյն վրայ, եւ այն ամենափոքրիկ քաղաքին անունը դրին Նոր-Ամսթերստ: 1632-ին միայն հազարի չափ բնակիչ ունէր այն փոքրիկ Ամսթերտամը, եւ սակայն մորթի վաճառաշահութեանը մեծ լինելուն պատճառաւ՝ Անգղիացի գաղթականներուն նախանձը սկսաւ գրգռել, այնպէս որ 1664-ին եկան Անգղիացիք 4 նաւով ու 500 զինուորով եւ տիրեցին քաղաքին, անունն ալ դրին Նոր-Եօրք: Եւ թէպէտ ինը տարիէն Հո-

լանտացիք ետ առին իրենց հիմնած քաղաքը, բայց նոցա ուրախութիւնը երկար չտեւեց, եւ Անգղիացիք նորէն տիրեցին անոր:

Քանի որ գեռ քաղաքին փողոցները լուսաւորելու սովորութիւնը չէր մտած, եւ բնակիչները 5000 հոգիէն աւելի չէին, քաղաքական կառավարութիւնը հրաման հանեց որ ով որ փողոցի վրայ նայող տուն ունի՝ պատահաններուն մէջ ճրագ դնէ գիշերները, եւ այս հրամանը չկատարողը պարտական էր ամէն մէկ անգամուն 9 փէնտ տուգանք վճարել: Յետոյ հրաման եղաւ որ փողոցներուն մէջ լապտերներ կախուին, ամէն եօթը տան մէկ լապտեր, եւ ծախքը այն եօթը տան տէրերը հատուցանեն: 1723-ին սկսաւ հրատարակուիլ Նոր-Եօրքի առաջին լրագիրը:

Անգղիոյ տէրութեան կառավարութեան մեծամեծ տեղագիտութիւններ ունէին Նոր-Եօրքի բնակիչները, վասն զի իրենց վաճառականութեանը ծաղիկելուն արգելք էին Անգղիացւոց դրած օրէնքները. ուստի 1763-ին

(*) Տես ամսագրոյս նախընթաց քերքը, էջ 251:

հրապարակաւ այրեցին իրենց անգղիացի քաղաքապետին կենդանագիրը, եւ ուրիշ գաղթականներուն հետ խօսք մէկ ըրին որ անգղիացի վաճառականաց բերած ապրանքները չընդունին :

Ասոր վրայ անգղիացիք նեղացան, բոլոր հասարակաց շէնքերը կողոպտեցին, եկեղեցիները, զինուորանոց, հիւանդանոց, ախոռ, բանտ դարձուցին, — բացի անգղիական եկեղեցիներէն, — եւ դպրոցները փակեցին, նոր-եօրքիք եօթը տարի այս նեղութիւնները կրելէն ետեւ՝ վերջապէս ազատեցան Անգղիացւոց ձեռքէն, եւ այնուհետեւ սկսան այնպէս շուտով ծաղկիլ եւ յառաջանալ որ այս դարուս սկիզբները ⁶⁰ հազար բնակիչ կար նոր-եօրքին մէջ: Իսկ երբոր շոգեհաւերն սկսան ծովերուն վրայ բազմանալ եւ երկաթուղիները դէպի ցամաքին ամէն կողմը ճառագայթաձեւ ընդարձակուիլ, նոր-եօրքը Ամերիկայի եւ բոլոր աշխարհիս առաջին քաղաքներէն մէկն եղաւ :

Նոր-եօրքի փողոցները շիտակ ու գեղեցիկ տներով զարդարուած են, եւ հասարակաց շէնքերը, այսինքն եկեղեցիները, թէատրոնները, գրամատուները, գրատուները, հիւանդանոցները, աղքատանոցները, ճեմարանները, բժշկական պարտէզները, բանտը, մաքսատունը, ուսումնարանները, անթիւ դպրոցները, անհամար տպարանները, եւ այլն եւ այլն. ընդհանրապէս Լոնտոնի, Փարիզու եւ ուրիշ եւրոպական մայրաքաղաքներու շէնքերուն նման :

Բայց ինչպէս ամէն մեծ քաղաքներ, եւս առաւել նոր-եօրքը — որոյ բնակիչները աշխարհիս գրեթէ ամէն տեսակ ժողովուրդներէն ձեւացած են — շատ աւրուած կհամարուի բարոյականի կողմանէ, եւ հասարակ ժողովրդեան մէջ ծակաչքութիւնն ու անկուշտ շահասիրութիւնը այնպէս տիրապետած է՝ որ ստութիւն, խարդախութիւն, գողութիւն, զրկողութիւն եւ ամէն անկարգութիւն հասարակ պակասութիւններու տեղ դրուած են այն տեղը :

Նոր-եօրքի մէկ մասնաւոր յատկութիւնն

ալ, որ ամենայն ճանապարհորդաց աչքին սաստիկ կզարնէ, այն տեղի մեծամեծ իջեւաններն են: Ասոնց վրայ մեր ընթերցողաց գաղափար մը տալու համար դնեմք հոս քաղելով Ռուսաց ամսագիրներէն մէկուն տուած տեղեկութիւնը, որ միանգամայն Ամերիկացւոց քաղաքական եւ տնական կենացը կերպով մը ստորագրութիւն է: — «Թողումք կրօն ամսագիրը, Թէյլըրի իջեւանը, որ միայն միլիոնի տէր մարդկանց մատչելի է, եւ Ասթորի իջեւանը նկարագրեմք, որ միջակ վիճակի մարդոց համար է: Այս իջեւանը ահագին տուն մի է եռայարկ, ամէն կողմէն բաց, եւ գլխաւոր ճակատը արծաթագոյն կրանիթ քարէ: Վարի յարկը ամենահարուստ խանութներով զարդարուած է, իսկ երկրորդ ու երրորդ յարկերը օտարականաց բնակարաններն են: Մարմարիոնէ սանդուխէն կելնես ահագին ընդարձակութեամբ նախագաւիթ մը, ուր ամէն ժամանակ դիզուած կեցած են անհամար սնտուկներ, քսակներ եւ ճամբորդի ուրիշ բաներ: Նոյն տեղը Թոռներու վրայ շարուած կոեմնես նոր եկած ճանապարհորդներ, որ պաղ պաղ իրենց չորս դին կնային, եւ անոնց մէջ անգագար ետեւ առաջ կվազեն, սնտուկներուն վրայէն ցատքելով, բազմաթիւ ծառաներ: Իջեւանին գլխաւոր դուռը անգագար կբացուի ու կը փակուի առանց ձայնի. սնոր քովը գրասեղան մը կայ. ամէն եկող այն տեղը իւր անունը կգրէ. բանալի մը կառնու՝ ծայրը կախուած մետաղի մը վրայ փորագրուած թուահամարով. նշան կընէ իւր բեռնակրին, ու նորա հետը մէկտեղ կերթայ վեր, իւր թուահամարին նշանակած սենեակը կմտնէ: Ամէն սենեակ մաքուր ու հանգիստ կերպով զարդարուած է. տպագիր թուղթ մը կայ մէջը, յորում կտեսնէ ճանապարհորդը թէ որքան փող պիտի վճարէ նախաճաշի, կերակրոյ եւ ուրիշ ծախքերու համար: Մէկ սրահէն կերթցուի մինակ բնակող մարդկանց սենեակները, միւս սրահէն ալ ընտանեաց տէր եղողներուն բնակարանները: Նախագաւթին մօտ շինուած են հասարակաց ճա-

շարանը, եւ ընդարձակ ու հոյակապ հիւրանոցները՝ որ ամէն ժամանակ բաց են, այն տեղ կտեսնես արք եւ կանայք եւ բազմութիւն կանչուըռտող՝ խաղացող տղայոց, որ իջեւանին մէջ ծնած ու մեծցած են։ Նոր պսակուած անձանց տրուելու ամենափառաւոր սենեակներ կան, որոց համար շաքարեղէններուէն մինչեւ հարիւր ոսկի կվճարուի։ Շատ մարդիկ իրենց պսակէն վերջն ալ տարիներով իջեւանին մէջ կբնակին. վասն զի այն տեղը աւելի հանգիստ ու աւելի աժան կերպով կապրին։ Իջեւանին մէջ ուրիշ ամէն գիւրութիւններէն զատ՝ հեռագիր ալ կայ. թող հարիւրաւոր լրագիրները, բաղանիքները, զանազան ըմպելիքները, եւ այլն։

Զարմանալի է նոր-եօրքի իջեւանաց ծառաներուն կանոնաւոր շարժմունքը սեղանի վրայ։ Սեղանապետին մէկ նշան տալովը ամէնքը մէկէն զինուորներու պէս կմօտենան սեղանին, սկաւառակները կգնեն, եւ ուրիշ

նշան մը տուածին պէս խուփերը կլերցընեն ու սեղանէն կհեռանան։ Այնպիսի ճշգուծեամբ կկատարեն ծառայք իրենց պաշտօնները, որ կարծես թէ աւելի մեքենայ են քան թէ մարդիկ։

Ճամբորդներուն ճերմակեղէններն ալ այնչափ շուտով կլուացուին որ շապիկ մը միայն ունեցողն ալ կրնայ ամէն օր մաքուր շապիկով քալել. վասն զի առաւօտը ժամը եօթնին լուացք տուողը՝ ութին կրնայ առնուլ բոլորովին մաքրուած ու կոկուած։ Այս լուացքները առաջ շոգիի կգրուին, յետոյ օճառի (սապոնի) տաք ջրով կլուացուին, եւ մասնաւոր ճարտարութեամբ շինուած կեդրոնախոյս գլաններու մէջ կչորցուին. վասն զի գլանին արագ արագ պտրտելովը լուացքին խոնաւութիւնը կցնդի. յետոյ տաք արգուկներով (խրիւներով) լուացքը բոլորովին կչորցընեն ու գեղեցիկ կկոկեն։

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՒԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՆՅՈՅ.

Մինչդեռ եւրոպական Տաճկաստանին մէջ Սերվիոյ, Գարատաղի եւ Հերսեկի շարժմունքները դադարածի պէս էին, յանկարծ Յունաստան ոտք ելաւ, եւ առանց արիւն թափուելու մեծ յեղափոխութիւն մը եղաւ Ելլագայի ու Մոռայի մէջ. Ոթոն թագաւորը հրաժարեցաւ, եւ առժամանակեայ կառավարութիւն մը հաստատուեցաւ։

Քսան տարիէ իվեր ժամանակ ժամանակ մանր խռովութիւններ կպատահէին Յունաստանի մէջ. բայց այս անգամ բանը մեծցաւ։ Հոկտեմբերի 20-ին իմացուեցաւ Աթէնքին մէջ թէ Եղիս, Մեռեկիս եւ Ակառնակիս գաւառները ոտք ելեր են, եւ թագաւորը ձգել կուզեն։ Խորհրդի ժողովեցան ոստիկանները, եւ հեռագրով հրամաններ յուղարկեցին. բայց իրենք ալ գիտէին որ այն հրամաններուն մօտիկ ընողներ շատ պիտի չգտնուին եւ ոչ իսկ զօրաց մէջ։ Այն իրիկունը մեծ շփոթութիւն կար Աթէնքի փողոցները. ուր ժողովուրդը լցուած՝ կկանչուըռտէր թէ

թագաւորը թող հրաժարի աթոռէն, եւ ուր որ կուզէ երթայ բարով։ Ոստիկանները ժողովքէ չեւան, բայց ոմանք կուզէին որ խըստութիւն բանեցուի եւ ոմանք կակղութիւն։ Օգնութեան կանչուած զօրքը հրացանները գէպի գետին դարձուց, եւ ոմանք շուտ մը ժողովրդեան հետ խառնուեցան. մինչեւ կէս գիշեր ամէն բան հանգարտեցաւ։ Առաւօտը տեսաւ թագաւորն որ ուրիշ ճար չունի, հրաժարականը ստորագրեց՝ աթոռը իւր Ասալպիքը եղբօրը ձգելով, եւ մինչեւ նորագալը առժամանակեայ կառավարութիւն մը կուզէր որոշել, Բայց ուշ էր. առժամանակեայ կառավարութիւնը արգէն ինքիրմէ հաստատուեր էր՝ իրեն գլուխ ճանչնալով Մաւրոմաքսոյ եւ Պուլխարի իշխանները. եւ սոքա հրատարակեցին թէ Պաւերայի ազգատոհմը Յունաստանի թագաւորութենէն դուրս ձգուած է։ Թագաւորը իւր ատենագալիւրը հետն առած՝ Պիրէոնէն նաւ մտաւ ու գնաց Բորֆու, եւ անկից Թրեսա։